ΕΤΟΣ Δ΄. *Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης τῇ 23 Νοεμβρίου 1914* ΑΡΙΘ. 205.

ΠΟΙΜΗΝ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟΝ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΚΗΡΥΓΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗι ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΔΑΠΑΝΗι ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΩΝ ΤΑΜΕΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΡΟΣΕΥΧΗ

ΟΜΙΛΙΑ ΛΖ΄.

ΤΟ ΕΒΔΟΜΟΝ ΑΙΤΗΜΑ

«*Ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*».

Εἰς τὴν προηγουμένην ὁμιλίαν κατεδείξαμεν ὅτι διὰ τοῦ ἑβδόμου αἰτήματος αἰτούμεθα παρὰ τοῦ Θεοῦ ἵνα λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ τῶν μηχανορραφιῶν καὶ τῶν παγίδων τοῦ *πονηροῦ*, ὅστις κατὰ τὸν Ἱερὸν Χρυσόστομον εἶναι ὁ Διάβολος, νὰ λυτρώσηται προσέτι ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἥτις εἶναι τὸ βαρύτατον, τὸ φοβερώτατον τῶν κακῶν, τὸ πραγματικῶς καὶ ἀληθῶς *πονηρὸν* καὶ νὰ λυτρώσηται προσέτι ἡμᾶς καὶ ἀπὸ παντὸς ἐν γένει κακοῦ, ἀπὸ παντὸς εἴδους πονηροῦ καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ πονηρὸν τὸ λυμαινόμενον τὰς ψυχὰς ἡμῶν, ἀπὸ τὰ πνευματικὰ κακά. Σήμερον καταδείξομεν ὅτι διὰ τοῦ προκειμένου αἰτήματος παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ λυτρώσηται ἡμᾶς καὶ ἀπὸ τὸ πονηρὸν τὸ λυμαινόμενον καὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα, ἀπὸ τὰς ἐν τῷ κόσμῳ συμφοράς.

Τὰ δεινὰ τὰ προσβάλλοντα τὸ ἡμέτερον σῶμα αἰσθανόμεθα πολὺ ζωηρότερον ἢ τὰ προσβάλλοντα τὴν ἡμετέραν ψυχήν, διὰ τὸν λόγον ὅτι εἴμεθα ἄνθρωποι περιβεβλημένοι σάρκα, καὶ διὰ τοῦτο μετὰ μείζονος ἐπιμονῆς καὶ θερμότερον παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ τῶν δεινῶν τούτων, ἐν ᾧ πρέπει τὴν ἀπὸ τῶν δεινῶν τῆς ψυχῆς ἀπαλλαγὴν ἡμῶν νὰ ζητῶμεν μὲ τὴν τοιαύτην ἐπιμονὴν καὶ θερμότητα, ἀφ᾽ οὗ

εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι πολυτιμοτέρα τοῦ σώματος. «*Τί γὰρ » δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;*»

Τὰ τὸν κόσμον τοῦτον λυμαινόμενα δεινὰ εἶναι αἱ ἀρρωστίαι, οἱ πόνοι καὶ πολυειδεῖς συμφοραί· εἶναι ἡ πεῖνα, ἡ πτωχεία, ἡ ἔνδεια· εἶναι οἱ πόλεμοι καὶ παντὸς εἴδους μάστιγες αἱ ἐνσκήπτουσαι καθ' ἡμῶν, αἱ πλημμύραι, αἱ θεομηνίαι, αἱ θύελλαι αἱ καταστρέφουσαι καὶ ἐξαφανίζουσαι ἐν μιᾷ στιγμῇ καὶ σπαρτὰ καὶ θημωνίας καὶ δένδρα καὶ οἰκίας, ἤτοι τὸν καρπὸν μακροχρονίων κόπων, μόχθων καὶ ἱδρώτων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἑνὶ λόγῳ αἱ ἰδιαίτεραι ἑνὸς ἑκάστου ἢ καὶ αἱ γενικαὶ συμφοραὶ αἱ διαταράττουσαι τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου. Ἐκ τούτων τῶν δεινῶν καὶ δυστυχημάτων παρακαλοῦμεν διὰ τοῦ ἑβδόμου αἰτήματος τὸν Οὐράνιον ἡμῶν Πατέρα νὰ προφυλάξῃ καὶ λυτρώσηται ἡμᾶς, ἀλλὰ μόνον ἐφ' ὅσον τὰ δεινὰ ταῦτα δύνανται νὰ ἐξωθήσωσιν ἡμᾶς εἰς ἁμαρτίαν καὶ νὰ ἀποβῶσι πρόσκομμα εἰς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν.

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἂς ἐπιστήσωμεν ἐπ' ὀλίγον τὴν ἡμετέραν προσοχήν. Παρατηρήσατε, Χριστιανοί μου, τοῦτο, ὅτι δὲν ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν Θεὸν νὰ ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς ἀπὸ ὅλα ἐν γένει τὰ δεινὰ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἁπλῶς ἀπὸ τοῦ ***πονηροῦ***, ἤτοι ἀπὸ τὰ δεινὰ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ παραβλάψωσι κοντὰ εἰς τὰ κοσμικὰ ἡμῶν συμφέροντα καὶ τὴν ἡμετέραν ψυχήν. Διατί δὲ τοῦτο; Διότι ἐὰν ζητήσωμεν τὴν ἡμετέραν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ἀναποδράστων συμφορῶν τοῦ βίου, τότε ἀντιστρατευόμεθα εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ ἐπὶ γῆς βίου ἡμῶν. Δὲν διδάσκει ἡμᾶς τὸ Ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ὅτι ἡ μακαριότης τοῦ Χριστιανοῦ ἔγκειται εἰς τὸ πάσχειν καὶ διώκεσθαι ἕνεκεν τοῦ Χριστοῦ; δὲν κηρύττει ὁ Χριστὸς τὸ «*μακάριοι οἱ » πενθοῦντες ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται;*» καὶ τὸ «*μακάριοι οἱ δεδιωγ- » μένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης· ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν;*» Δὲν παρακαλοῦμεν λοιπὸν τὸν Θεὸν νὰ ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάντων ἐν γένει τῶν ἐν τῷ κόσμῳ δεινῶν, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα εἶναι ὑπέρτερα τῶν ἡμετέρων δυνάμεων, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ παραλύσωσι καὶ ἐξαντλήσωσι τὴν ἡμετέραν ὑπομονὴν καὶ ἀντοχήν, νὰ ἀναγκάσωσιν ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς, νὰ ἐξωθήσωσιν ἡμᾶς πρὸς τὴν ἁμαρτίαν καί, ἑνὶ λόγῳ, νὰ γίνωσι παραίτια τῆς ἀπωλείας τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ τῆς αἰωνίου καταδίκης.

Ἀλλ' εἰς οὐδένα Χριστιανὸν εἶναι ἄγνωστον ὅτι καὶ πολλὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς θεωροῦμεν ἀγαθά, ὁποῖα λ. χ. εἶναι τὰ πλούτη, αἱ τιμαί, ἡ δόξα, ἡ ἀνδρεία καὶ τὰ παρόμοια, ἀποβαίνουσι πολλάκις εἰς ἡμᾶς ὀλέθρια ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτῶν χρήσεως ἀπὸ μέρους ἡμῶν καὶ τῆς καταχρήσεως εἰς τὴν ὁποίαν συνήθως ἐξωκέλλομεν. Πρέπει λοιπὸν νὰ μάθωμεν ὅτι διὰ τοῦ ἑβδόμου αἰτήματος τῆς Κυριακῆς προσευχῆς αἰτούμεθα παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀποστερήσῃ ἡμᾶς τῶν τοιούτων ἀγαθῶν, νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ ἡμᾶς ἀμειλίκτως τὰ τοιαῦτα ἀγαθά, ἐπειδὴ ἡ τούτων ἀπόκτησις θὰ ἀπέβαινεν εἰς ἡμᾶς πραγματικὸν κακόν, ἐν ᾧ ἡ τούτων ἀπώλεια ἀπ' ἐναντίας, ἀποβαίνει πολύτιμον κέρδος, ἀνεκτίμητος ὠφέλεια διὰ τὴν ἡμετέραν ψυχήν.

Ἀλλὰ ποῦ δύναταί τις νὰ εὕρῃ τοιαῦτα αἰσθήματα; Διὰ τίνος τρόπου δύναταί τις νὰ ἐξυψωθῇ εἰς τοιοῦτον ὕψος ἀρετῆς, ὥστε νὰ προτιμᾷ

ἀντὶ τῆς ἡδυπαθείας τὸ πάσχειν, νὰ περιφρονῇ τὰ πλούτη; Τοιαῦτα αἰσθήματα εἰς μόνους τοὺς ῾Αγίους συναντᾷ τις, ἐν ᾧ ταῦτα ἔπρεπε νὰ ἦναι τὰ αἰσθήματα πάντων τῶν Χριστιανῶν. Οἱ Χριστιανοὶ ἔπρεπε νὰ αἰτῶνται παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ εὐθὺς ἅμα ἤθελον γνωρίσῃ τὸ ἀγαθὸν νὰ ἐκπληρῶσι τοῦτο ὅσον δύσκολος καὶ ἐπίπονος ἤθελεν εἶσθαι ἡ τούτου ἐκπλήρωσις· εὐθὺς δ᾿ ἅμα ἤθελον γνωρίσῃ τὸ κακὸν νὰ ἀποφεύγωσι τοῦτο ἐπιμελῶς ὅσον καὶ ἂν φαίνεται τοῦτο εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ὡς ἀγαθόν, ἔχοντες ὑπ᾿ ὄψει ὅτι οὐχὶ τὰ ἐγκόσμια ἀγαθὰ ὀφείλουσι νὰ θηρεύωσι καὶ ἐπιδιώκωσιν, ἀλλὰ τὰ ψυχοσωτήρια τοιαῦτα τὰ ἐξασφαλίζοντα ἡμῖν τὴν ἐν οὐρανοῖς μακαριότητα.

᾿Ιδοὺ διατί ὁ Κύριος ἡμῶν ᾿Ιησοῦς Χριστὸς ἐνετείλατο ἡμῖν νὰ αἰτώμεθα, «*ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*», ἤτοι νὰ λυτρώσηται ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς κακοῦ ἀορίστως χωρὶς νὰ ὁρίζῃ τίνος ἀκριβῶς κακοῦ, διότι δὲν εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ κάμνωμεν μόνοι ἀφ᾿ ἑαυτῶν τὴν διάκρισιν μεταξὺ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καθ᾿ ὅσον εἴμεθα τυφλοὶ καὶ ἀμαθεῖς οὔτε βλέποντες οὔτε γινώσκοντες τὸ πραγματικῶς ἀγαθὸν καὶ ἐπωφελὲς διὰ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς καὶ τὸ πραγματικῶς καὶ ἀληθῶς ἐπιζήμιον καὶ ἐπιβλαβές, διότι συχνά, πολὺ μάλιστα συχνά, ὑπολαμβάνομεν ὡς ἀγαθὸν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι πράγματι κακόν, καὶ ὡς κακόν, μέγα μάλιστα κακόν, ἐκεῖνο ὅπερ διὰ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς εἶναι τὸ πράγματι ἀγαθὸν καὶ τὸ μόνον συμφέρον ἡμῶν. Μόνος ὁ Κύριος ἡμῶν ᾿Ιησοῦς Χριστὸς γινώσκει ***τὰ καλὰ καὶ συμφέροντα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν*** καὶ διὰ τοῦτο ἐκ βάθους καρδίας ἡμῶν καὶ ἐν πνεύματι ταπεινώσεως ἃς λέγωμεν προσευχόμενοι, «*ἀλλὰ ῥῦσαι* » *ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*», τ. ἔ. λύτρωσαι ἡμᾶς οὐχὶ ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ψευδῶς ἡμεῖς ὑπολαμβάνομεν ὡς κακά, ἀλλ' ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἡ θεία Πανσοφία γινώσκει ὅτι εἶναι βλαβερὰ καὶ ἐπιζήμια δι᾿ ἡμᾶς. ᾿Εὰν λοιπὸν κρίνῃς ὡς καλὸν τὸ νὰ ἀποστερήσῃς ἡμᾶς τῶν ἀγαθῶν τοῦ κόσμου τούτου, διὰ νὰ προφυλάξῃς ἡμᾶς ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν αἰωνίαν καταδίκην, νὰ ἀποστερήσῃς ἡμᾶς τῶν ὀλεθρίων τούτων ἀγαθῶν. ᾿Εὰν κρίνῃς ὅτι συμφέρει ἡμῖν τὸ νὰ ἐξαποστείλῃς εἰς ἡμᾶς θλίψεις καὶ στενοχωρίας καὶ διωγμούς, ἐξαπόστειλον καὶ τὰ δεινὰ ταῦτα. ᾿Εὰν κρίνῃς τὴν τιμωρίαν ἡμῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὠφέλιμον καὶ σωτήριον δι᾿ ἡμᾶς, μὴ φεισθῇς τῆς μάστιγός σου, τιμώρησον ἡμᾶς ὅσον καὶ ὅπως μᾶς πρέπει. ῞Οσῳ δὲ σκληραὶ καὶ ὀδυνηραὶ καὶ ἂν ἦναι αἱ μαστιγώσεις διὰ τῶν ὁποίων θὰ πατάξῃς ἡμᾶς, θὰ εἶναι πάντοτε δι᾿ ἡμᾶς, τὰ τέκνα σου, μαστιγώσεις πατρός, τιμωρίαι σωτήριοι.

Κατανοεῖτε τώρα, Χριστιανοί μου ἀγαπητοί, ποῖα καθήκοντα ἐπιβάλλει ἡμῖν τὸ ἕβδομον τοῦτο αἴτημα τῆς Κυριακῆς Προσευχῆς. ᾿Εν πρώτοις ὀφείλομεν νὰ ὑποτασσώμεθα εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ ἀποδεχώμεθα ἀγογγύστως πᾶν ὅπερ ἡ θεία Αὐτοῦ Χάρις ἤθελεν ἐξαποστείλει ἡμῖν πιστεύοντες ἀδιστάκτως ὅτι ὁ ἐπουράνιος ἡμῶν Πατὴρ οἰκονομεῖ τὰ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Δεύτερον ὀφείλομεν νὰ ἔχωμεν ὑπ᾿ ὄψει ὅτι τὰ ἐπερχόμενα εἰς ἡμᾶς δεινά, ταῦτα κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ ἐνσκήπτουσι καθ᾿ ἡμῶν, καὶ ἑπομένως πρὸς τὸν Θεὸν ὀφείλομεν νὰ προστρέχωμεν «ἵνα ἀπαλλαγῶμεν τούτων. Τὸ νὰ μὴ προστρέχωμεν εἰς τὸν Θεόν, παρὰ μόνον ἀφ᾿ οὗ ἐξαντλήσωμεν ὅλα τὰ ἄλλα μέσα,

καὶ ἀφ' οὗ ἀπολέσωμεν πᾶσαν ἐλπίδα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀσέβεια καὶ ἀχαριστία πρὸς τὸν Θεόν, τὴν ὁποίαν τιμωρεῖ πολλάκις ὁ Θεὸς ἐγκαταλείπων ἡμᾶς εἰς τὰς ἡμετέρας δυνάμεις καὶ πληθύνων τὰ δεινὰ ἡμῶν. Τρίτον καθῆκον ὅπερ ἐπιβάλλει ἡμῖν τὸ ἕβδομον τῆς Κυριακῆς προσευχῆς αἴτημα εἶναι ὅτι ὀφείλομεν ὅλον ἡμῶν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν νὰ ἔχωμεν προσηλωμένην πρὸς τὴν ζωὴν ἐκείνην τὴν ἄληκτον πρὸς τὴν αἰωνίαν μακαριότητα, ὅπου οὔτε θλίψεις, οὐδὲ στεναγμοὶ ὑπάρχουσιν, οὐδ' ἄλλο τι τῶν δεινῶν τοῦ παρόντος βίου, καὶ νὰ προσπαθῶμεν νὰ κατακτήσωμεν ταύτην ἀποφεύγοντες τὴν ἁμαρτίαν καὶ κατορθοῦντες τὴν ἀρετήν.

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐπάκουσον τὰς δεήσεις ἡμῶν δεομένων σου καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν παγίδων τοῦ Διαβόλου, λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς κακοῦ, ἀπὸ τῶν πνευματικῶν καὶ ἐγκοσμίων δεινῶν, ἀπὸ τῶν δεινῶν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων δεινῶν. «*Ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*». Γένοιτο.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΑΤΕΡΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

«Τοὺς ἐν πολέμοις φόνους οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν » τοῖς φόνοις οὐκ ἐλογίσαντο, ἐμοὶ δοκεῖ, συγ» γνώμην διδόντες τοῖς ὑπὲρ σωφροσύνης καὶ εὐ» σεβείας ἀμυνομένοις». (Μεγάλ. Βασιλ. καν. 13).

Ἀγαπητοὶ ἀδελφοί.—Εἴδομεν εἰς τὴν προηγουμένην ὁμιλίαν, ὅτι ὁ πόλεμος κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ἐπιτρέπεται εἴς τινας περιστάσεις ὥς τις *θεομηνία*, ὥς τις ἔκρηξις τῆς θείας ὀργῆς πρὸς τιμωρίαν τῆς ἀσεβείας καὶ ἀδικίας, ὥς τι ἀναγκαῖον μέσον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ὥς τις ἔκτακτος πρᾶξις, ἥτις ἐνῷ φαίνεται ὅτι ἀνατρέπει τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν τῆς κοινωνίας ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Οὐκ ἦλθον, λέγει, βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν», ὡς τὸν ἀναγκαῖον πρόδρομον τῆς ἀσφαλοῦς καὶ μονίμου εἰρήνης. Σήμερον θὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα τοῦ πολέμου κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων καὶ τῶν Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας.

Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ ζήτημα περὶ τῆς νομιμότητος τοῦ πολέμου ἀπὸ χριστιανικῆς ἀπόψεως ἀνεφύη ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐν τῷ Ρωμαϊκῷ στρατῷ ὑπηρετούντων Χριστιανῶν. Αἱ γνῶμαι δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐδιχάσθησαν παρὰ τοῖς Διδασκάλοις τῆς Ἐκκλησίας. Οὕτω ὁ Ὠριγένης ὁ Ἕλλην καὶ ὁ Ἀφρικανὸς Τερτυλλιανός, οἱ δύο οὗτοι πολυγραφώτατοι ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, καὶ ὁ εὐγλωττότατος λατῖνος ρήτωρ Λακτάντιος φρονοῦσιν ὅτι ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία

δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὰ καθήκοντα τοῦ Χριστιανοῦ. Καὶ πρῶτον ὁ Τερτυλλιανὸς ἐφ᾽ ὅσον μὲν παρέμενεν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ πρὸς τοὺς Ἐθνικοὺς ἀνέφερε πρὸς αὐτοὺς μετά τινος καυχήσεως ὑπὲρ αὐτοῦ, ἄνευ δ᾽ οὐδεμιᾶς ἀποδοκιμασίας κατὰ τῆς παραμονῆς τῶν Χριστιανῶν ἐν τῷ στρατῷ, ὅτι ἐνῷ οὗτοι εἶναι χθεσινοί, ἐν τούτοις ἔχουν πολλαπλασιαθῆ τόσον, ὥστε κατέλαβον τὰ πάντα καὶ πόλεις καὶ κώμας καὶ φρούρια καὶ *τὰ στρατόπεδα*. Μόνον, λέγει, εἰς τοὺς ἐθνικοὺς ναοὺς δὲν θὰ ἴδῃ τις Χριστιανούς. Ἀλλ᾽ ἀφοῦ ἐξέπεσεν εἰς τὸν Μοντανισμόν, ἀγόμενος ὑπὸ τῶν ὑπεραυστηρῶν μοντανιστικῶν ἰδεῶν, ἐξέφερε τὴν ἀλλόκοτον γνώμην, ὅτι ὅταν ὁ Κύριος ἡμῶν ἀπηγόρευεν εἰς τὸν ἀπόστολον Πέτρον τὴν χρῆσιν τῆς μαχαίρας κατὰ τὴν ὥραν τῆς συλλήψεως αὐτοῦ ἐν Γεθσημανῇ, ἀφώπλιζε συγχρόνως τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἀπηγόρευεν εἰς αὐτοὺς τὸ στρατιωτικὸν ἐπάγγελμα. Καὶ ὁ Ὠριγένης δέ, καίτοι παρεδέχετο ὅτι ὑπάρχουσι πόλεμοι δίκαιοι, ὁποῖοι εἶναι οἱ πρὸς ἄμυναν τῆς πατρίδος, δὲν ἐπιθυμεῖ ὅμως νὰ μάχωνται πρὸς ἀλλήλους οἱ Χριστιανοὶ καὶ νὰ χύνωσι τὸ αἷμά των. Ὁ δὲ Λακτάντιος προχωρεῖ ἀκόμη περαιτέρω σύμφωνα μὲ τὴν ρητορικήν του ἰδιότητα, ἀπαγορεύων εἰς τὸν Χριστιανὸν νὰ φέρῃ ὅπλα· ἡ ὑπηρεσία, λέγει, τοῦ Χριστιανοῦ εἶναι ὄχι ἡ ἐν τῷ στρατῷ ἀλλ᾽ ἡ ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ θεία ἐντολὴ ἡ ἀπαγορεύουσα τὸν φόνον δὲν ἐπιδέχεται κατ᾽ αὐτὸν καμμίαν ἐξαίρεσιν· ὁ φόνος κατὰ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πάντοτε πρᾶξις ἐγκληματική. Ἀπ᾽ ἐναντίας δὲ ὁ Ἀπολλινάριος, Ἐπίσκοπος τῆς ἐν Φρυγίᾳ Ἱεραπόλεως ἐξ ὅσων, κατὰ τὸν ἱστορικὸν Εὐσέβιον, διηγεῖται περὶ τῆς *κεραυνοβόλου* λεγεῶνος, φαίνεται ὅτι διάκειται εὐνοϊκῶς ὑπὲρ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τῶν Χριστιανῶν. Ὅτε ποτέ, λέγει, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος εὑρίσκετο εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Μαρκομάνων, ἔπεσεν αἰφνιδίως ἄνωθεν ἄφθονος βροχή, ἥτις ἔσωσε τὸν στρατὸν κινδυνεύοντα νὰ καταστραφῇ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὕδατος. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν εἶναι ἀκριβὴς ἡ εἴδησις αὕτη περὶ τοῦ ὅτι δηλαδὴ ἡ λεγεὼν αὕτη τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἐπωνομάσθη κεραυνοβόλος τότε πρώτῃ φορᾷ ἐκ τῆς θαυμασίας πτώσεως τῆς βροχῆς, τὸ ἐνδιαφέρον ἡμᾶς ἐνταῦθα εἶναι τοῦτο ὅτι δῆλον ὅτι ἐξ ἀφορμῆς τοῦ θαύματος τούτου ὄχι μόνον ὁ Ἀπολλινάριος ὁ πρῶτος πληροφορητής, ἀλλὰ καὶ ὁ προμνημονευθεὶς λατῖνος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεύς, καὶ ὁ πατὴρ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Εὐσέβιος, ὁ παραλαβὼν τὴν εἴδησιν ταύτην ἐκ τοῦ Ἐπισκόπου Ἱεραπόλεως, ὁμιλοῦν περὶ τῶν χριστιανῶν στρατιωτῶν, ὡς περὶ Χριστιανῶν καλῶν, τῶν ὁποίων τὰς εὐχὰς καὶ δεήσεις εἰσακούει ὁ Θεός. Πράγματι δὲ οἱ Χριστιανοὶ στρατιῶται ἀπέδιδον τὸ προκείμενον θαῦμα εἰς τὴν δύναμιν τῆς ἰδίας αὐτῶν προσευχῆς. Καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς μακρὰν τοῦ νὰ προτρέπῃ τοὺς Χριστιανοὺς ν᾽ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὸν στρατόν, συνιστᾷ τοὐναντίον εἰς αὐτοὺς πειθαρχίαν καὶ ὑπακοὴν εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἀρχάς. Ἡ πίστις, λέγει, ἡ Χριστιανικὴ σὲ εὗρεν ὑπὸ τὰ ὅπλα· μὴ ἐγκαταλείψῃς αὐτά, ἀλλ᾽ ὑπάκουε εἰς τὸν ἀρχηγόν σου, τοῦ ὁποίου ὁ λόγος τῆς στρατολογίας εἶναι ἡ ὑπηρεσία τῆς δικαιοσύνης. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ Ἀποστολικαὶ Διαταγαὶ περιλαμβάνουν τὴν ἑξῆς σχετικὴν ὁδηγίαν. Ὁσάκις, λέγει, παρουσιάζεταί τις τῶν στρατιωτῶν θέλων νὰ λάβῃ τὸ Βάπτισμα, πρέπει νὰ διδάσκεται

οὗτος ὅτι ὀφείλει νὰ ἀρκῆται εἰς τὸν μισθόν του, ἀποφεύγων πᾶσαν ἀδικίαν κατὰ τοῦ πλησίον· ἐὰν δὲ ἤθελεν ὑποσχεθῇ τὴν τήρησιν τοῦ ἠθικοῦ τούτου κανόνος, ἐγίνετο δεκτὸς εἰς τὸ χριστιανικὸν Βάπτισμα, ἄνευ ἄλλης ὑποχρεώσεως. Σύνοδός τις μάλιστα τοπική, συνελθοῦσα ἐν τῇ Δύσει τῷ 314 ἐξωκκλησιάζει πάντα χριστιανὸν στρατιώτην, ὅστις ἐλιποτάκτει ἐν καιρῷ εἰρήνης. Ὁ δὲ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ τόσον ἡρωϊκῶς ἀγωνισθεὶς ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας κατὰ τῶν Ἀρειανῶν, ἑρμηνεύων τὴν ἐντολὴν τοῦ Δεκαλόγου, τὴν ἀπαγορεύουσαν τὸν φόνον, δὲν ἐπιτρέπει ἁπλῶς μόνον τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἀλλ' ἀποφαίνεται ὅτι ὁ κατὰ τῶν ἐχθρῶν φόνος ἐν καιρῷ πολέμου εἶναι ἀξιέπαινος. Τὸ νὰ φονεύσῃ τις, λέγει, δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον· ἐν τούτοις ἡ ἐν πολέμῳ ἀναίρεσις τῶν πολεμίων εἶναί τι νόμιμον καὶ ἐπαίνου ἄξιον. Συμπληρῶν δὲ τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας ὁ ἐξ ἴσου θαρραλέος καὶ ζηλωτὴς τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως Ἐπίσκοπος Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος, παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀπόφασις τοῦ Ἀθανασίου εἶναι ἀληθής, προκειμένου περὶ τοῦ δικαίου πολέμου. Δίκαιος δὲ πόλεμος, κατὰ τὸν Ἀμβρόσιον, εἶναι ὁ ἀποβλέπων εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πατρίδος κατὰ τῶν βαρβάρων.

Τὴν ἀνωτέρω ἐξήγησιν τῆς περὶ τοῦ φόνου ἐντολῆς, τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, τὴν ὁποίαν, ὡς φαίνεται, ἠσπάζοντο καὶ ἄλλοι τῶν συγχρόνων του ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ὁ μέγας φωστὴρ τῆς Ἐκκλησίας Βασίλειος, διατυπώνει τὸν 13 κανόνα του, ἐκφράζων τὴν γνώμην, ὅτι ἂν οἱ ἀρχαιότεροι Πατέρες συνεχώρησαν τοὺς ἐν πολέμοις φόνους, ἔπραξαν τοῦτο, ἀφορῶντες εἰς τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῶν πολέμων τούτων. «Τοὺς ἐν πολέμοις, λέγει, φόνους οἱ » Πατέρες ἡμῶν, ἐν τοῖς φόνοις οὐκ ἐλογίσαντο, ἐμοὶ δοκεῖ, συγγνώμην » διδόντες τοῖς ὑπὲρ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας ἀμυνομένοις». Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐκκλησιαστικὸς νομοθέτης ἐκφράζει ἐν τῇ συνεχείᾳ τοῦ αὐτοῦ κανόνος τὴν ἀτομικήν του συμβουλὴν περὶ ἀποχῆς τῶν ἐν πολέμοις φονευόντων ἀπὸ τῆς ἁγίας Κοινωνίας ἐπὶ τρία ἔτη, διαμαρτύρονται σφοδρῶς οἱ ἀρχαῖοι ἑρμηνευταὶ αὐτοῦ κατὰ τῆς τοιαύτης τοῦ θείου Πατρὸς αὐστηρότητος, χαρακτηρίζοντες τὴν συμβουλὴν αὐτοῦ *φορτικήν*. «Συμβαίη γὰρ ἂν » ἐκ ταύτης, μηδέποτε τοὺς στρατιώτας μεταλαβεῖν τῶν θείων Δώρων, καὶ » μάλιστα τοὺς θάρσος ἐνδεικνυμένους, καὶ ἀριστεῖς· οὐ γὰρ ἄν ποτε » σχοῖεν ἄδειαν ἐπὶ τριετίαν ἠρεμῆσαι».

Καὶ ἐπειδὴ οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος Κανονολόγοι, ὁ Ζωναρᾶς, ὁ Βαλσαμὼν καὶ ὁ Ἀριστηνὸς διερμηνεύουν τὸ φρόνημα τῆς ἐποχῆς αὐτῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, δὲν εἶναι ἄσχετον πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα νὰ γνωρίσωμεν ἐνταῦθα ὅλην των τὴν σκέψιν. Ἐάν, λέγει, οἱ ἀσχολούμενοι διαρκῶς μὲ τοὺς ἀλλεπαλλήλους πολέμους, καὶ ἀναιροῦντες τοὺς πολεμίους, ἀποκλείωνται τῆς ἁγίας Κοινωνίας, θὰ εἶναι διὰ βίου στερούμενοι τῆς μεταλήψεως τοῦ ἀγαθοῦ, ὅπερ διὰ τοὺς Χριστιανοὺς εἶναι ἀφόρητος καταδίκη. Ἄλλως τε διατί νὰ μὴ θεωρῶνται καθαροὶ κατὰ τὰς χεῖρας οἱ ὑπὲρ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν ἀδελφῶν ἀγωνιζόμενοι, ὅπως μὴ συλληφθῶσιν οὗτοι παρὰ τῶν πολεμίων, ἢ ἵνα ἐλευθερώσωσι τοὺς τυχὸν αἰχμαλωτισθέντας; Διότι ἐὰν ἤθελον εὐλαβηθῇ τοὺς βαρβάρους ὥστε νὰ μὴ τοὺς φονεύωσι, διὰ νὰ μὴ μολύνωσι τοιουτοτρόπως τὰς χεῖράς των,

τότε ἐχάθησαν τὰ πάντα, καὶ οἱ βάρβαροι θὰ γίνουν κύριοι τῶν πάντων. Τοῦτο δὲ συλλογιζόμενοι καὶ οἱ παλαιοὶ Πατέρες δὲν συγκατέλεξαν μεταξὺ τῶν φονέων τοὺς ἐν πολέμοις φονεύοντας, συγχωροῦντες αὐτοῖς, ὅπως εἶπε καὶ ὁ ἅγιος Πατὴρ Βασίλειος, ἐπειδὴ ἐπολέμησαν χάριν τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς εὐσεβείας· διότι ἐὰν ὑπερισχύσουν οἱ βάρβαροι, οὔτε εὐσέβεια θὰ ὑπάρχῃ οὔτε σωφροσύνη· ἀλλὰ τὴν μὲν χριστιανικὴν εὐσέβειαν θὰ παραγκωνίσουν, ἐπιβάλλοντες τὸ ἰδικόν των θρήσκευμα, τὴν δὲ σωφροσύνην δὲν θὰ ἐπιτρέψουν εἰς οὐδένα νὰ μετέλθῃ, ἀλλὰ θὰ ἐκβιάσουν αὐτοὺς νὰ ζῶσι κατὰ τὸ ἰδικόν των ὑπόδειγμα. Ὁ δὲ πολὺς κατὰ τὰ θεῖα Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Ἀμμοῦν τὸν μονάζοντα κανονικῇ ἐπιστολῇ λέγει ρητῶς τὰ ἑξῆς: «Φονεύειν οὐκ ἔξεστιν, ἀλλ' ἐν πολέμῳ ἀναιρεῖν τοὺς » ἀντιπάλους, ἔννομόν τε καὶ ἐπαίνου αἴτιον». Φρονῶ λοιπόν, συμπεραίνει ὁ Ζωναρᾶς, ὅτι ἡ συμβουλὴ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου δὲν ἐφηρμόσθη ποτὲ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Τόσῳ δὲ μόνον ἐχρησίμευσεν ἡ προκειμένη αὐστηρὰ ὑποθήκη. Ὅταν δηλαδὴ βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς, ὁ ἀπαλλάξας τὴν πατρίδα μας ἀπὸ τὴν δεινὴν κυριαρχίαν τῶν Σαρακηνῶν, ἀπήτησεν ἀπό τινος Συνόδου, συνελθούσης τῇ ἐντολῇ αὐτοῦ, ὅπως ἡ Ἐκκλησία μεταξὺ τῶν ἁγίων Μαρτύρων κατατάσσῃ τοὺς ἐν πολέμοις πίπτοντας καὶ νὰ ἀπονέμωνται εἰς αὐτοὺς ἴσαι τιμαὶ καὶ ὕμνοι, οἱ τότε ἀρχιερεῖς ἀπέκρουσαν τὴν βασιλικὴν πρότασιν, ὑποστηρίζοντες ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον τοῦτο, τὸ νὰ συναριθμηθῶσι μετὰ τῶν ἐν τοῖς διωγμοῖς μαρτυρησάντων οἱ ἐν πολέμοις πεσόντες, «οὓς ὁ μέγας Βασίλειος, ὡς » μὴ καθαροὺς τὰς χεῖρας, ἐπὶ τριετίαν τῶν ἁγιασμάτων ἀπεῖρξεν». Ἀπεδέχθη δὲ ἡ Σύνοδος αὕτη τὴν σχετικὴν τοῦ Ἀθανασίου σύστασιν, καθ' ἣν οἱ ἐν πολέμοις ἀριστεύσαντες δέον νὰ ἀξιῶνται μεγάλων τιμῶν καὶ τιμητικῶν στηλῶν, αἵτινες νὰ κηρύττωσι τὰ κατορθώματα αὐτῶν, «ὡς » ἀναιρούντων τοὺς ἀντιπάλους, καὶ πρᾶγμα ποιούντων ἔννομον καὶ ἐπαί» νου ἄξιον».

Ἀλλ' ἐκεῖνος ὅστις ἐκ τῶν ἀρχαίων Πατέρων ἠσχολήθη περισσότερον καὶ συστηματικώτερον μὲ τὸ ζήτημα περὶ τοῦ πολέμου εἶναι ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος. Οὗτος ἔλαβε πολλάκις ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ πολέμου ἐν διαφόροις αὐτοῦ συγγράμμασιν, ἐκτενῶς καὶ σαφῶς διατυπώσας τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου διδασκαλίαν αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν ἀνενδοιάστως παρεδέχθησαν πάντες οἱ μετὰ ταῦτα ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς τῆς Δύσεως, ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἐπραγματεύθησαν τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα. Ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ἱππῶνος Αὐγουστῖνος, ὁ κορυφαῖος τῶν λατίνων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων παρεκινήθη κατὰ πρῶτον νὰ ἐκφέρῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ πολέμου ἔκ τινος παλαιοῦ του φίλου καὶ ἄλλοτε ὁμόφρονος, ἐκ τοῦ τότε δηλαδὴ περιφήμου Μανιχαίου Φαύστου. Ὁ Φαῦστος οὗτος ἔν τινι συγγράμματι αὐτοῦ προσέβαλλε τὴν αὐθεντικότητα καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀποκρούει ἰδίως τὰς διηγήσεις περὶ τῶν πολέμων τοῦ Μωϋσέως, τὰς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ, ὡς ἐκ τοῦ ὅτι ἐφρόνει ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι πρᾶξις ἐγκληματική. Ἀπαντῶν εἰς τὸν Φαῦστον ὁ Αὐγουστῖνος κάμνει διάκρισιν μεταξὺ πολέμων ἀδίκων, ἐκ φιλοδοξίας ἐνεργουμένων, καὶ πολέμων δικαίων, διατασσομένων ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἢ παρὰ τῆς νομίμου πολιτικῆς ἀρχῆς, πρὸς τιμωρίαν τῆς ἀδικίας ἢ πρὸς

ἐπανόρθωσιν ἑνός μεγάλου ἀδικήματος. Τὸ νὰ τολμῶμεν, λέγει, νὰ μεμφώμεθα τὸν Θεόν, διότι διέταξε τὸν πόλεμον, ἢ νὰ ἀρνώμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ἀγαθὸς Θεὸς ἐπέταξε τὸν πόλεμον, τοῦτο εἶναι ἴδιον ἀνθρώπου, ἀνικάνου νὰ κατανοήσῃ τὴν ἐνέργειαν τῆς θείας Προνοίας. Ἐν ἄλλῳ συγγράμματι ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος ἀντιμετωπίζει τὸν πόλεμον ἀπὸ ἀπόψεως γενικωτέρας. Ἀναμφιβόλως, λέγει, ὁ πόλεμος εἶναι φοβερὰ μάστιξ, ἀλλὰ μάστιξ κατὰ θείαν Πρόνοιαν, μάστιξ τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς καταφέρει εἴτε πρὸς ἠθικοποίησιν τῶν διεφθαρμένων κοινωνιῶν καὶ πρὸς τιμωρίαν τῶν ἁμαρτωλῶν, εἴτε πρὸς δοκιμασίαν τῶν δικαίων. Ἑπομένως ὁ πόλεμος δὲν εἶναι πάντοτε κακός· κακὸς ἀποβαίνει οὗτος ἐὰν ἐνεργηθῇ ἄνευ δικαίας αἰτίας, ἢ ἐὰν συνοδευθῇ μὲ ὑπερβολάς. Διὰ τοῦτο ὁ στρατιώτης ἐπὶ τῇ διαταγῇ τῶν ἀξιωματικῶν του δύναται, λέγει, καὶ ὀφείλει νὰ κτυπήσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἄνευ δισταγμοῦ ἢ τύψεως τοῦ συνειδότος. Πράττων οὕτω δὲν παραβαίνει τὴν ἐντολὴν «οὐ φονεύσεις», διότι εἶνε ἐκτελεστὴς δικαίας ἀποφάσεως· ἀπεναντίας ἐὰν ἐφέρετο οὗτος κατ' ἄλλον τρόπον, θὰ ἦτο ἔνοχος ὅτι παρέβη τὸ καθῆκόν του.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ ἱερὸς Πατὴρ ἐκφράζεται τοιουτοτρόπως περὶ τοῦ δικαίου πολέμου ἀπονέμων εἰς αὐτὸν πλήρη τὴν ἐπιδοκιμασίαν του, συμφώνως ἄλλως τε πρὸς τὴν ἁγιογραφικὴν διδασκαλίαν, στιγματίζει ἀπεναντίας τοὺς κατακτητικοὺς πολέμους, τοὺς ὁποίους χαρακτηρίζει ὡς λῃστρικούς, καὶ ἔτι αὐστηρότερον ἀποδοκιμάζει τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Οὐδεὶς δὲ ἄλλος εὐγλωττότερον τοῦ Αὐγουστίνου περιέγραψε τὰς φρικαλεότητας τοῦ πολέμου. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ αὐτῶν συνιστᾷ εἰς τὸν Χριστιανὸν στρατιώτην, ὅταν εὑρίσκεται εἰς πόλεμον νὰ ἀποβλέπῃ εἰς ἕνα σκοπόν, εἰς τὴν ἐπίτευξιν ἐντίμου εἰρήνης, χάριν τῆς ὁποίας ὀφείλει πάντοτε νὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα.

Ἐν σχέσει λοιπὸν πρὸς τὸ ζήτημα τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τῶν Χριστιανῶν καὶ τοῦ πολέμου, τὸ ἀναφυὲν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Χριστιανισμοῦ, οἱ Πατέρες καὶ Διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας ἐσχημάτισαν δύο μερίδας ἐξ ὧν ἡ μία μέν, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ γράμματος καὶ τῆς στενῆς ἐννοίας τῶν λόγων τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἀπαγορεύει τὴν συμμετοχὴν τῶν Χριστιανῶν εἰς τὸν πόλεμον, ἡ δὲ ἄλλη υἱοθετεῖ τὸν πόλεμον καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, συνιστῶσα μόνον εἰς τοὺς Χριστιανοὺς στρατιώτας τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῶν εἰδωλολατρικῶν ἐθίμων τοῦ στρατοῦ. Εἰς τὴν πρώτην ὁμάδα ἀνήκουν ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Ὠριγένης, ὁ Τατιανός, ὁ Λακτάντιος, ὁ πολυμαθέστατος Ἱερώνυμος, ὁ ἁγιώτατος Ἐπίσκοπος Τουρώνης Μαρτῖνος, τέως στρατιώτης τοῦ ἱππικοῦ, Παυλῖνος, ὁ Ἐπίσκοπος Νώλης καὶ ἄλλοι. Μεταξὺ δὲ τῶν δευτέρων κατατάσσεται Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος, οἱ ἀρχαῖοι ἑρμηνευταὶ τῶν ἱερῶν Κανόνων καὶ ἄλλοι πολλοί. Ποία δὲ ἡ ἐπίσημος γνώμη καὶ πρᾶξις τῆς Ἐκκλησίας, θὰ ἴδωμεν εἰς ἄλλην ὁμιλίαν.